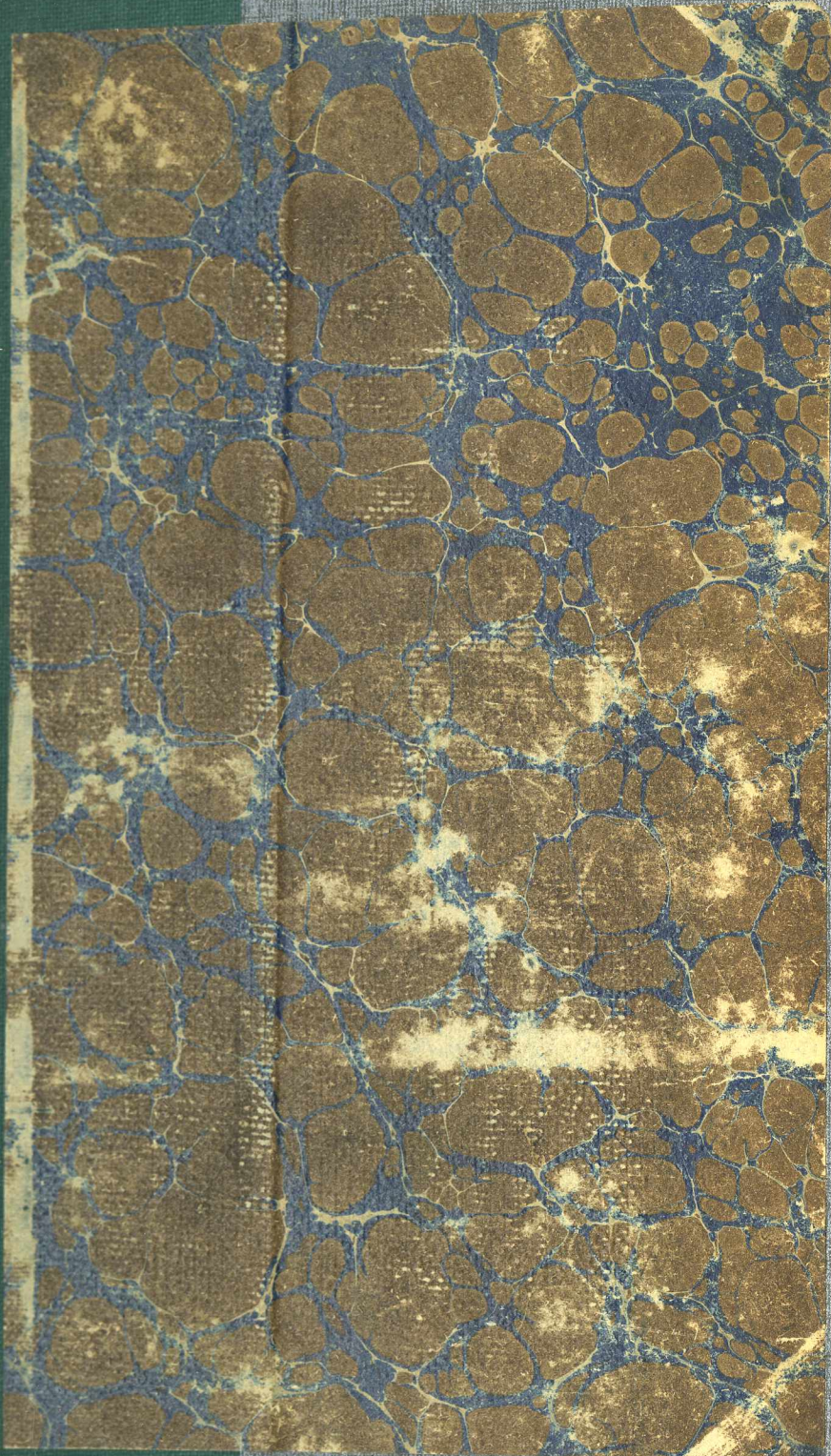

Politikai
röpiratok.

116.

116
980

NYÁRY PÁL EMLÉKEZETE.

EMLÉKBESZÉD

DALMADY GYÖZÖTŐL.

ELMONDATOTT NYÁREGYHÁZÁN, NYÁRY PÁL SIREMLÉKÉNEK
FELÁLLÍTÁSOKOR 1876. AUG. 19.

13.

BUDAPEST, 1876.

KIADJA A NYÁRY-EMLEKBIZOTTSÁG.

NYÁRY PÁL EMLÉKEZETE

EMLEKEZET

DOZS BALKÁCI GÉZA. VI. 140

NYÁRY PÁL EMLÉKEZETE

EMLEKEZET

DOZS BALKÁCI GÉZA. VI. 140

Nyáry Pál emlékezete.

Pestmegye közönségének megbizásából megragadom a szót, hogy fölelevenitsem emlékét azon férfinak, ki a haza büszkesége, a polgári társadalom szemefénye és az igaz emberek mintaképe volt. Neve az erő kifejezése, élete magasztos példaadás, emléke drága kincs, melyet a szegény haza híven őriz és tartogat fiainak a nehézségek és megpróbáltatások napjaira. E férfi Nyáry Pál.

A mai napnak van fenntartva, hogy a helyet, hol örök álmát aluszsza, és a síremléket, mely porait jelöli, a közkegyeletnek átadjuk.

Távol a világ zajától, e csöndes pusztai magányt kell felkeresnünk, hogy ezt teljesítsük. Szívünk elfogódik. Pusztai magány és Nyáry Pál! Ez hát a hely, hol nemes alakjának porladozni kell, ez hát a hely, melyet magának a haza szolgálatában kiérdemelt, ez hát a hely, hova az utódok példát venni eljárjanak! Más nemzetek pantheont emelnek nagyjaik számára, mí egy pusztai magányban keressük fel Nyáry Pált!

De nyugodjunk meg. Ismerjük a költő dalát:

„Pusztá, pusztá te vagy a szabadság képe,
És szabadság te vagy lelkem istensége!”

Nyáry Pál a szabadságnak élt, e pusztá a szabadság hazája, jobb helyen nem pihenhetne.

E pusztá volt szülőföldje is. Itt játszotta gyermekjátékait, innen járt Nagykőrösre, Debreczenbe iskoláit végezni, ide tért vissza ősi gazdaságát művelni, rendezni, elhagyatott állapotából kiemelni, itt rakott új fészket öreg édes anyjának és beteg bátyjának, itt tanult lelke „fennrepülni a táj szellőivel“, itt barátkozott meg az éji viharokkal, s készült elszánt küzdelemre az élet viharáival, e

puszta széles látkörében ébredt fel vágya még szélesebb látkör szerzésére tanulmányok és ismeretek által, innen lépett a megye zöld asztalához és a haza szolgálatába, hol annyi sebet kapott és annyi dicsőséget aratott.

Nyilvános pályáját Pestmegyében mint tisztelhetbi alügyész kezdte meg 1829-ben. Örök példánya marad a valódi tisztviselőnek, nemcsak a hazában, hanem a haza határain kívül is, nemcsak most, hanem minden időben. A lelkiismeretesség és becsület, a rend és munkaszeretet, a magánérdeket a közjónak szívesen feláldozó készség bizonyára elsőrendű kellékei minden igazi tisztviselőnek, s ki e tulajdonokban mindvégig kitart, megérdemli elismerésünket. Nyáry nem csak e tulajdonokban excellált. Oly tulajdonokkal is birt, melyek imponáló erejükkel magasabb színvonalra emelnek a közönségesnél, s politikai jelentőséget és sulyt kölcsönöznek az egyéneknek. Mély bepillantás a kérdések szövevényébe, találékonyság az esz-közökben, élénk érzék a közélet szükségéi iránt, nagy jártasság a jogi és politikai tudományokban, a hazai törvényekben és jogszokásokban, bátorság a kezdeményezésben, biztos kéz az alkotásban, határozottság és erély a kivitelben, szilárdság a jellemben, — e hatalmas vonások egészítik ki Nyáry tisztviselői és politikai egyéniségét.

Oly időben lépett fel, midőn a megyék erejüknek és népszerűségüknek úgy szólván tetőpontján álltak, az alkotmányosság visszavívásában kifejtett küzdelmük és az arra következett országgyűlés a közügyek iránti érdekeltséget újra felébresztette, nagyszerű szellemi mozgalom indult meg, tisztultabb eszmék, nagyobb értelmesség álltak elő, a javítások szükségének érzete általános lett, s a vármegyék gyűlései csakhamar egy új iránynak: a szabadelvű reformok és a nemzeti átalakulás vágyának váltak szószólóivá, a társadalmi élet a magán és közjog összes kérdéseiben.

Nyáry Pál tisztviselői és politikai pályája elhatározó befolyást gyakorolt e mozgalmas idők szellemére. Pestmegyének éveken keresztül ő volt legnépszerűbb, legbefolyásosabb alakja, s csaknem minden jóra való alkotásának mestere. A központi megye irányadó politikai nézeteit senki hívebben nem tolmácsolta, zászlóját a szabadelvű haladás küzdelmeiben senki erősebb kezekkel nem tartotta, és azon állás, hírnév és tekintély kivívásában melyet ezen megye az ország közvéleményében elfoglalt, és még ma is elfoglal, senkinek több része nem volt. Ki a megyék történetét valaha megírja, ujjabkori

fejlődésük és magatartásuk hősei közt a cserkoszorút bizonyosan Nyáry Pálnak fogja adni.

Képességeit hamar felismerték. Alig lépett be az ügyészi hivatalba, már is egy nehéz feladattal az ügyészi hivatal irattárának 1800-ig visszamenő rendezésével és lajstromozásával bízták meg. Erre senki sem lehetett alkalmasabb. A megyei levéltárak aktái közé temetkezni, régen elfeledett dolgokat kutatni, a kérdések előzményeivel megismerkedni, fölöttök uralkodni, — szenvedélyei közé tartozott.

Azonban nem az ügyészi pálya volt nagyratörő lelkének álma. Nagyobb hatáskör után vágyott, melyben ismereteit és alkotó tehetségét inkább érvényesíthette. A jegyzői pályára gondol, ehhez keresi az utakat, s még 1832-ben is midőn rendes alügyész lesz, a jegyzői állás elnyeréséért versenyez. És csakugyan még azon évben másod aljegyző lesz, átveszi a katonai és adóügyi szakmák referensi tisztét, résztvesz egyes ideiglenes küldöttségek eljárásában, fárad és tanulmányoz, részletez és ítél, s munkabíró testi és szellemi erejének hatalmával csakhamar egész sorozatát nyitja meg szép és maradandó alkotásainak.

Ő a jegyzője azon küldöttségnek, mely a megyei tisztviselők hatás- és munkakörének kidolgozásával foglalkozik 1836-ban. Még csak másod aljegyző, már is annyi ismeretet és otthonosságot tanúsít e téren, hogy csak kevesen mérközhetnek vele. Elkészíti a javaslatot, és a küldöttség 1837 tavaszán benyújtja azt. A mű mindenkit meglep jelességeivel. Nem volt egyszerű gyűjteménye az egyes tisztviselők teendőit és kötelességeit magukban foglaló utasításoknak, hanem rendszeres mű, melyet egységes elv tart össze. Meghatározta a megye mint politikai intézmény állását, hatóságát, szerkezetét, kimondta a megyei dolgok feletti tanácskozások nyilvánosságát és a tisztviselők felelősségét, megállapította a köz- és kisgyűlések, törvényszékek, állandó küldöttségek mint határozó testületek és az egyes tisztviselők mint végrehajtó organumok egymáshoz való viszonyát, szabatosan formulázta a fennálló de százados fejlődésében csak határozatlan körvonalakban ismert törvényes gyakorlatot, új szabályok alkotásával kiegészítette ennek hézagait. A helyhatósági élet sokféle tárgyai: közegésségügy, árvaügy, katonaiügy, útügy, rendőrség, adóügy, az akkori igényeknek és viszonyoknak megfelelő szabályozást nyertek. E mellett külön választotta az egyes tisztviselők hatóságának különböző ágait, s ritka

elmeéllel csoportosította az ezen ágakban feloszló teendőket egymás körül. Egyszerű nyelve, tömör irálya, minden izében összefüggő erős szerkezete még inkább emelte tartalmi gazdagságát. Nem ismerek művet, mely az akkori megyei szerkezet és hatóság hivebb és kifejezőbb rajzát adná, s jogtörténelmi tekintetben annyi tanulságost nyújthatna.

A megye még 1837-ben megkezdte a javaslat tárgyalását, de 1841-ben sem végezte el. Időközben kinyomatta s közre bocsátotta e czim alatt: „*Javaslat Pestmegye közigazgatási rendszere iránt.*“ Nincs rá adat, hogy a javaslat tárgyalását és fölülvizsgálását befejezte, a javaslatot elfogadta és a mennyiben újabb rendszabályokat tartalmazott, ezekre nézve a felső megerősítést kieszközölte volna.

Erre nem is volt szükség. Elfogadta és szentesítette maga az élet, mely formákhoz nem köti magát. Ugy járt mint a Verbóczy Hármastörvénykönyve, melyet a gyakorlat emelt törvénynyé. A javaslatot is vették, olvasták, használták, hivatkoztak egyes rendelkezéseire, míg végre nem csak az egész megye követte, hanem az ország többi törvényhatóságai is.

Politikai műveltségével ritka szellemi műveltség párosult. A rendkívül élénk politikai élet a szellemi tevékenység minden ágában és így az irodalomban és szépművészetekben is nagy elevenséget hozott létre. Nyáry folyvást lépést tartott a nemzeti nyelv irodalom és művészet fejlődésével. Azok közé tartozott, kik a nemzet ujászületését attól feltételezték, ha azt egy általános szellemi műveltség alapjára fekteti. E meggyőződéstől áthatva nemcsak barátja és pártfogója volt irodalmi és művészeti életünk akkori mozgalmainak, de egyike azoknak, kik tetteikkel személyes részvétellel segítették elő törekvéseit.

Ferenczy István az első magyar szobrász, a nagy Thorwaldsen és Canova tanítványa, „a pásztor leány“ „István mártyr“ „Kisfaludy Károly“ és több jeles szobormű készítője majd két év óta munka és támogatás nélkül élt a hazában. Nagy költséggel felállított budai műtermét és mintaintézetét kevesen látogatták. Nyáry Pálra az akkori első aljegyzőre várt a feladat, hogy a közemlékekben annyira szegény magyar hazában a szégyenteljes hátramaradás érzését felébreszsze, a honi szobrászat ügyét egyszerre fölemelje és Ferenczyt az egyetlen magyar szobrászt művészetére méltó munkához juttassa. Ideiglenes társaságot alakít 1839-ben, melynek nevében lán-goló felhívást tesz közzé. „Nagy a kor, melyben élünk — így szól

nemzetéhez — a haladás és az emberi benszülött erők kifejlési kora. Nagy a feladat, mely előttünk áll: utolérni Europa előre haladt s folyvást haladó nagy nemzeteit.“ Majd a közszellem és az önségély szükségét hangoztatja, s átkot mond arra, ki tenni haboz, midőn hiányt lát. Lelkét egészen átjárja a művészet szeretetének melege, ismerteti Ferenczy művészetét, s így végzi felhívását: „Művészt nem minden idő szül, művészt előteremteni milliókkal sem lehet, ő egyedül a sors ajándéka. Épen azért oly ritka, hogy becsét annál inkább érezzük s jaj azon nemzetnek, mely őt becsülni nem képes!“

Szavai fölrázzák a nemzetet és az eszme, hogy a tervbe vett közemlékek sorát Mátyás király nagyszerű lovagszobra nyissa meg, ama nagy királyé, ki az országot erőre, virágzásra, europai hirre emelte és a nemzet tudományosságát, műveltségét is előmozdította, — ezen eszme minden magyar szívet mozgásba hoz.

Fáy András elnöklete alatt megalakul a „honi szobrászati egyesület“ Nyáry titkára lesz, Pestmegye pártfogása alá veszi az együletet, az adakozások megindulnak s már az első évben 10,000 ft gyül össze a Mátyás-émlék munkába vételére.

Nem Nyáryn és társain mult, hogy a művész sokféle bajtól üldöztetve, lassan lassan kedvét veszttve, utóbb megtörve, a megkezdett művet félbehagyni és a fővárosból elköltözni kényszerült.

Sorsa volt, hogy a Mátyás-émlék merész eszméjét meg ne valósíthassa s csak egyes részeit adja át nemzetének.

Pestmegye lépéseket tett e töredékek megmentésére. Ki a nemzeti muzeumban jár, tekintsen kegyelettel rájuk! Azok a nemzet egykori lelkesedésének, egy nagy művész merész álmának és Nyáry Pál lángoló művészet-szeretetének megható emlékei.

Hasonló buzgalommal és lelkesedéssel működik közre a pesti magyar nemzeti színház és színészet jövőjének biztosításában. Az intézet Pestmegye pártfogása és vezetése alatt áll, létele ideiglenes, egy megyei részvénytársaság tartja fenn, — Nyáry Páltól az igazgatótól függ, hogy virágzásnak induljon, és a jövőnek megmaradjon. És az új intézet, mely állandó hajlékot ígért a magyar Thaliának s Földváry Gábor alispán erélyével csak néhány év előtt nyílt meg, Nyáry Pálban legnagyobb jótevőinek egyikét találja meg. Rendet és szabályosságot hoz be az igazgatásba, pártolja a tehetségeket, kifejti a művészeti erők versenyét, nagy lendületet ad úgy a drámai mint az operai szakmának, állandósítja a közönség érdeklődését s rövid

idő alatt oly erőre s virágzásra emeli ezen féltett nemzeti intézetünket úgy anyagi mint művészeti tekintetben, hogy az 1840-ki országgyűlés nem késik azt a 44. t. cz. által mint nemzeti tulajdont országos pártolás alá venni, kiadásainak fedezésére országos alapítványt tenni, a saját felügyelete alá helyezni, és a nemzetnek a hazai nyelv, irodalom és művészet javára minden időre megtartani.

Ki a nemzeti irodalom és művészet iránt ily melegen tudott érezni, érettük oly sokat tenni, az a népnevelés ügyét bizonyosan mind a két kezével felkarolta.

És valóban, a mit Nyáry e téren tesz, örökzöld levele marad a koszorúnak, melyet megyéje és hazája szolgálatában kiérdemelt.

Tőle származik minden jóra való életképes eszme, mely e „szent ügy“-ben, mint ő nevezi, ezen időben a megye elé kerül, és ott közkinccsé válik. Sürgeti, hogy a tanítási nyelv mind a felső mind a falusi iskolákban a magyar legyen, a hazai történelem, földleírás, polgári jogok és kötelességek, úgy szintén a mezei gazdaság és mesterségek ismertetésére czélszerű népiskolai tankönyv készíttessék, erre a megye egy 100 aranyos egy 50 és egy 25 aranyos pályázatot hirdessen, tankönyvek ingyen adassanak, oly helyeken hol a jegyzői és a tanítói hivatal össze van kötve, ezek egymástól választassanak el, a tanítókat ne a szülők hanem a községek fizessék, e czélból a tagosítások és legelőelkülönítések alkalmával a közösléglő egy részéből, vagy a hol ez ki nem vihető, a község minden lakosára kivetendő adóból iskolai alap alkottassék, minden iskola, minden iskolába feljáró gyermek, tanító és tanítói fizetés irassék össze, a szülők kényszerrel szoríttassanak gyermekeik iskoláztatására, a kocsmai mulatságok korlátoztassanak, kisedővő intézetek állíttassanak, a pusztákon lakó kertészek, cselédek és pásztorok gyermekei el ne hanyagoltassanak, minden nemes és honoratior évenként 2 kr. adomány fizetésére köteleztessék, ebből népnevelési alap létesíttessék, a magyar nyelv, nemzetiség és népnevelés érdekeinek előmozdítására, akadályainak elhárítására, általában a felügyeletre a hitfelekezeti lelkészekből, ideértve a zsidó felekezetet is és a megye küldöttjeiből egy új állandó központi küldöttség szerveztessék, az országgyűlési követek a népiskolai tanítóképezde és az országos műegyetem felállítását minden erőből szorgalmazzák.

Lelkes indítványozásai felmelegítették a megyét s alkalmul szolgáltak annak kimondására is, hogy a jobbágyi földek és tarto-

zások megváltásáról szóló 1840-iki törvény, mint a népnevelés egyik hathatós eszköze kötelező erejűvé tétessék, a megváltás az egész hazában egyszerre keresztülvitessék s ez iránt a megye követői a legközelebbi országgyűlésen indítványt tegyenek.

Magasztos indítványok és intézkedések. Egy magukban elegendők arra, hogy Nyáry nevét a megye évkönyveiben kitörülhetlenné tegyék.

Hasonló foku felvilágosodottságnak, ember- és igazságszeretetnek hagyja fenn emlékét azon indítványával, melylyel 1841. végén a büntető eljárás korszerű javítását sürgeti. Rendes főjegyző már, s a megye őszi közgyűlését tartja. Indítványának lényege, hogy a büntető törvényszék a polgáritól elkülöníttessék, minden héten legalább egyszer összeüljön, ülései teljes nyilvánossággal tartassanak, és hogy a vádlott a sommás eljárás alá tartozó bűnperekben a saját ügyvédje által szóbelileg védhesse magát. Indítványát, mint olyant, mely pozitív törvényt nem sért, részletesen is kifejti s egy röpiratban közzéteszi. Egyszersmind szabályrendeleti tervet készít „A büntető törvényszolgáltatási eljárásról“ pontokba foglalva és formulázva a törvényszék jövőendő szerkezetét és alakját, a vizsgálati és a törvényszéki eljárást, a védő ügyvédek jogait, és a szolgabíró büntető hatóságát. Indítványa nagy érdeklődést kelt mindenfelé, a megyei és országgyűlési körökben úgy mint a sajtóban. A „Pesti Hirlap“ nem kételkedik kimondani, hogy Nyáry indítványa, mely minden vádlottnak védelmet kíván, oly elven alapszik, mely az istennek kedves, az ember előtt szent.

A küldöttség elkészül véleményével s a közgyűlés csakhamar tárgyalás alá veszi. Egyike az Pestmegye legnevezetesebb közgyűléseinek. Nem csak a tárgy maga volt szerfölött érdekes, hanem a vitában résztvevők egyénisége is. A konservatív-párt vezére gróf Dessewffy Aurél heves támadást intéz a javaslat ellen, különösen a nyilvánosságra és a szóbeliségre vonatkozó része ellen, azt a megye statutarius jogkörét meghaladónak, és az egész kérdést az országgyűlés elé tartozónak vitatván. Ellene és társai ellen nagy többség állott, oly többség azonban, mely nemcsak rideg számmal kívánt győzni, hanem okokkal is. Kimutatta, hogy a nyilvános törvénykezés a magyar institutiók eredeti sajátságaihoz tartozik, régi törvényeink azt ki nem zárják, de sőt rendelik, s csak arról van szó, hogy az utolsó két században lábrakapott fonák eljárás eredeti törvényes alakjára visszavezettessék. A mi pedig a szóbeliséget illeti, ez csakis

oly vádlottak ügyében hozatik be, kik eddig is szóbeli rövid uton ítéltek el, de kiktől a törvény a felelbbvitelt megtagadta. Midőn írott perekben a nem nemeseknek is közönségesen megengedjük a védelmet, isten és az ország törvénye ellen van, hogy egyedül a szóbeli eljárástól legyen az megvonva, mely a felelbbvitel jótékonyágában sem részesül.

A közgyűlés elfogadta Nyáry javaslatát s evvel egy nagy lépést tett a hazai igazságszolgáltatás tökéletesítésének és emberiségének utján.

A javaslat egész terjedelmében nem léphetett életbe, s országgyűlési sérelem tárgyát képezte, de hatását az egész ország érezte.

Nyáry itt még nem állapodik meg. Természetében feküdt, hogy amit megkezdett, azt keresztülvitte minden consequentiájában és összefüggéseiben. Nemcsak a bűnvádi eljárás rossz, — a rabtartás és börtönügy sem maradhat eddigi állapotában. Az elítéltek helyzete még inkább megkívánja a javítást. Parancsolja ezt az emberi méltóság, de parancsolják politikai tekintetek is. És ismét Nyáry az, ki végrehajtója lesz a korszellemnek. Behozza a rabok oktatását írásra és olvasásra, az erkölcsök nemesítését alkalmas elbeszélések, történetek, nagyférfiak életének ismertetése által, és azok számára, kik a magyar nyelvet nem bírják, a magyar iskolát. A régi börtön-szobák átalakulnak, ujak épülnek, a rabok lehetőleg külön laknak. A börtön erkölcsi veszélyeinek elhárítására, a szellőztetésre, világosságra, tisztaságra neki van legtöbb gondja. Arról sem feledkezik meg, hogy a rabok munkához szokjanak, és büntetésük kiállása után keresetképesek legyenek. Felkarolja „a megyei rabdolgoztató intézet” eszméjét s keresztülviszi annak felállítását.

Nem volt oly közművelődési, politikai, jogi és emberiségi kérdés, mely Nyáry fogékony lelkét meg nem ragadta és benne az apostolt azonnal meg nem találta volna.

Fényes jelet adta ennek az 1842-ki novemberi közgyűlésen is, mely a háziadó mennyisége, az adó igazságosabb kivetése és beszedése, általában a szegény adózó nép helyzete felett tanácskozott.

Az előző évek költségvetéseiben a pénztári maradványra és a kinnlevő adótartozásokra illetőleg a különbség levonására semmi figyelem nem fordítván, az adó évről évre magasabb összeget ért el, és sulya mármár eiviselhetlen volt. Nyáry végigkutatatta a levéltár százados porait, átvizsgált a 18-ik század kezdetétől minden szám-

adást és a házi adó mennyiségét visszavezette valódi mértékére. A nép adója 20,000 frtal lett kevesebb az ő kutatásai következtében.

Ugyanakkor földeríti az adófelosztás egész történetét és állását, igazságosabb kivetést indítványoz, s megjeleli ennek állandó alapjait. Részletes utasítást készít az adózók és az adó alá tartozó tárgyak összeírására, előfogati szabályzatot dolgoz ki a visszaélések korlátozására.

Emelkedett lelke a magán életben sem hagyja magát túlszárnyaltatni senkitől. Fiui szeretete magas lángokban lobog fel az örökös tervezés, munka és fáradság napjaiban. Az ősi vagyont megfogyva, súlyos viszonyok közt vette át, ezt helyreállítani, öreg édes anyját kényelembe helyezni, gondolatát is elvesni legnagyobb boldogsága. Eívon mindent magától, hogy anyjának annál többet juttasson. Neki él és nem magának. A régi házhoz két szobát épített számára, és sohasem érzi magát elégtelbnek, mint midőn azokba bevezeti. „Nem is képzelhetik—mondja bensőbb ismerőseinek—mennyire boldogít engem az, hogy anyámnak végső éveiben örömekeket szerezhetek!“ És ez az anya is most érzi magát először boldognak. Könyek közt vallja meg: „Csak most vagyok boldog, mióta Pál fiam gondoskodik rólam!“ Ott helyezi el Sándor bátyját is, az elmebetegét, a mint állapota megjavul, s örül, hogy elláthatja ezt is mindennel.

Majd a szülőföld felé fordul hálás kegyelete. Fákat ültet a futóhomokba, és a lakatlan határt a meddig a szem lát, csakhamar árnyas erdőkkel és ligetekkel népesíti meg.

De mindent fölülmul példás magatartása és erélye az országgyűlés tárgyait előkészítő bizottságban és a követi utasítások felett vitázó közgyűlésekben. A magyar államférfiak legnevezetesebbjei közt áll, nagy elmék és ékesszólók veszik körül, kik közt nem könnyű kiválni. Nyáry nemcsak kiválik, de irányadó szerepet visz, s eszméivel és tollával az ország többi törvényhatóságainak elhatározására és magatartása is döntő befolyást gyakorol. Minden szavát forró hazaszeretet sugalja.

Egyfelől az akkori kormány abszolút hatalmi tényei ellen küzd, a fennálló alkotmány védelmében, másfelől oly törvények alkotását sürgeti, melyek a haladni vágyó nemzet lelkiületének kifejezései és egy szebb, boldogabb jövő alapkövei legyenek. Elve és iránya „a szabadelvű haladás“ minden kérdésben. Ez elv és irány hatja át a megye követeinek adott utasításokat is, melyeknek tárgyait ő jeleli meg legtöbbször. A részek visszakapcsolása és a törvényhozótest kie-

gészítése, az országgyűlési sérelmek orvoslása, a személyes bátorságnak és a törvényhatósági szólás, tanácskozás és határozat szabadságának törvénynyel való biztosítása, a felségsértési és hűtlenségi törvénycikkelyek revíziója, a nemzeti színház, Ludoviczeum, muzeum, tudóstársaság, népnevelés ügyének rendezése, a királyi család leköltözése, a vallások szabad gyakorlata, az országgyűlési költségeknek és a házi adónak a nemességgel való megosztása, a királyi hitleveleknek, meghívóknak, előterjesztéseknek, válaszoknak magyar nyelven szerkesztése, tanítási és közigazgatási nyelvül mindenütt a magyar nyelv behozása, a megajánlott adónak külön törvénybe iktatása, a lengyel nemzet ügyének pártolása, a sajtó felszabadítása, az írói jogok és írói tulajdon törvényes megvédése, a Duna általános szabályozása, a vakok intézetének országossá tétele, orsz. tépolyda építése, rabdolgoztató intézetek állítása, a czéhek megszüntetése, váltó és kereskedelmi törvények és törvényszék alkotása, az utügy rendezése, a törvény végrehajtásában késedelmes törvényhatóságok megbüntetése, a törvényhozásban és közigazgatásban minden honpolgár részvételése, a kir. városok és megyék népképviselői alapon szervezése az ősiség és hitbizományok eltörlése, honosítási törvény alkotása, az urbéri birtok megváltása, országos vállalatok létesítése, országos pénztár felállítása, nemzeti bank, vasutak építése, évenkénti országgyűlés, — ime a vonások az akkori követutasítások jellemzésére.

Mily gazdagsága az ország felvirágzását czélzó reformeszméknek, csak azon idő alatt, míg a főjegyzői tollat kezében tartotta!

A mily erőteljesek és mélyrehatók voltak ez eszmék, oly erőteljesen és mélyrehatóan tudta is őket formulálni. Követi utasításai mesterművei a magyar közjog e nemű termékeinek. Rövidség, tartalmasság, szabatosság és nagy tárgyismeret jellemzik azokat. Nem bocsátkozik a kicsinyességig menő részletekbe, nem teszi a követeket betűhez kötött gépekké. Minden tárgyra nézve vezérelveket és tájékoztató határozatokat állít fel, melyek a követek munkálkodását irányozzák, bölcsességüktől és hűségüktől várván meg ezen elveknek a körülményekhez való logikai alkalmazását. Minden korszerű kérdésre figyelemmel lévén, ritkán jött a megye oly helyzetbe, hogy új utasításokat adjon.

Ily sokoldalú és a megye történetében korszakos működés mellett senkisémet lehetett érdemesebb a másod alispáni székre Nyárynál. E széket 1845-ik évben el is foglalja a szabadelvű párt határozott diadalával.

Az alispáni állás egyike a legrégiebbeknek ősi megyei intézményünkben. Hármaskör: a kormányzói, tisztviselői és birói kiváló tekintélyt és súlyt kölcsönzött annak. Népszerű is volt, mert a kormányzottak választása töltötte be. Benne kulminált a megyei önkormányzat, mely legtöbbször az alispántól vette szellemét, irányát erőteljességét.

Nyáry annyi kormányzói, tisztviselői és birói képesség birtokában foglalta el alispáni székét, és azt annyi becsülettel töltötte be, hogy megválasztása nem annyira az ő tekintélyét és súlyát nevelte, mint inkább az alispáni szék jutott általa az eddigénél is nagyobb tekintélyre és jelentőségre.

Új állásában új munkakör várja. Szelleme örökös tevékenységben van. Feje mint a méhektől rajzó méhkas tele gondolatokkal, karja tetterővel, melyek pihenni nem hagyják.

Elkészíti a megyei raddolgoztató intézet tervét, költségvetését, részvénytársulatot alakít, előállítja a felszerelésre szükséges pénztőkét, kijeleli a munkahelyiségeket, szerződéseket köt a munkaadókkal, behozza a kender- és lentörés, a fonás, szövés és varrás tanítását és iparát, a szorgalmat külön jutalmakkal buzdítja, a megye policiális felügyeletét szabályozza, és már az első évnegyedről jelenti az intézet erkölcsi és anyagi hasznait. Az utóbbiak közt azt, hogy a munkadíjakkól a rabtartási költségek levonása után már is 180 ft. marad fenn.

Majd a megye anyagi érdekei foglalják el lelkét.

Az új közmunkatörvény kész, csak végre kell hajtani. De a törvényt első pillanatra megérteni nehéz, minden végrehajtó a saját felfogása szerint másképp értelmezheti. Mikép lehet így a nép vállaira ónsúlylyal nehezült aránytalan terhet rendezni, a visszaéléseknek végzetni, jó közlekedési eszközökre, utakra, hidakra szerttenni és a vagyonosodást ez uton előmozdítani? Erélyes, egységes és bölcs végrehajtás nélkül a törvény irott malaszt marad, a régi állapot nem változik, sőt tán még rosszabb lesz. Nem kell félni. Itt van Nyáry Pál, végrehajtja ő, csak rá kell bízni. És Nyáry Pál új oldalról mutatja be nagy tehetségét, mely előtt semmisen nehéz, semmisen hiányos

Elnöke lesz a közmunka összeírására és az összeírási munkálatok felülvizsgálására kirendelt bizottságnak. Mihelyt a megye közmunka-erejéről az összeírásokból meggyőződést szerez, belemegy az utak osztályozásába, úthálózatot készít, a közlekedés, kereskedelmi irány, nevezetesebb városok és helységek fekvése, a legczélszerűbb gazdálkodás és a lehető

legtöbb érdek figyelembe vétele mellett. Rendszert alkot a felügyeletben, a technikai vézerletben és a munka egyesítésében, külön műértő közeg föllállításával, kit egészen és csupán az utépités foglaljon el. Meghatározza a mérnökök és utibiztosok teendőjét, javaslatot tesz a megváltást pótló helyettesítés módjára, az utak szélességére, az utak széleinek akác és eperfákkal beültetésére, utkaparók alkalmazására, igénybe kívánja venni a kir. helytartótanács segélyezését, és a mennyiben az utügy kitünőleg a birtokosokat illeti, jó példaadás kedvéért 50 frtot ajánl fel a maga részéről évenként a megye utjaira.

Mint mindent, úgy a közmunkát és utügyet is magasabb színvonalra emeli s a törvény hézagait az önkormányzat lelkével hatja át.

Működésének Pestmegye nem elég. A főváros lakói panaszkodnak az élelmi czikkek drágasága felett. Azoknak is segítségére megy. Tárgyalásokat folytat a főváros küldöttjeivel a drágaság korlátozására, hiveket szerze a szabad verseny és szabad bevitel eszméjének, lépéseket tesz ez eszme megvalósítására és a czéhek megtörésére.

Itt meg nem állapodik. A nyomor a társadalmi fejlődés legnagyobb akadály, s nem csupán az egyén ügye, hanem a társaságé is. Ennek elhárítására hja fel tehát a közgyűlés figyelmét. Takarékmagtárákat indítványoz. „Vegyen fel — ugymond — minden község a legközelebbi bőtermés és gabonaolesóság idején a takarékpénztárakból 6 év alatti visszafizetéssel oly kölesönt, melyen egy egész évre való gabonát bevásárolhat, mit aztán évről évre ujjal cseréljen fel,— a részletek kidolgozására pedig küldjön ki a megye bizottságot.“

A takarékmagtári bizottság még el se készül munkájával, midőn beköszönt az 1846-ki terméketlen év, egész iszonyával fellép a szükség, s ismét Nyáry az, ki a végső romlásnak kített nép megmentését herkulési vállaira veszi. Elmondja aggodalmait. A tavali év is rossz volt, már akkor is fel kellett kérni a kir. helytartótanácsot a gondoskodásra. Most a papiroson való gondoskodás nem elég. Sok szegény embernek egész termése elfogy egykét hónap alatt, tőzsérek kezébe kerül a gabona, s ára feszökken. Pedig ha valahol úgy nálunk, a szükséghez kevésbé szokott magyaroknál kétszeresen szomorú az éhenhalás képe. A segélyezésre legczélszerűbbnek ismeri a dolgoztatást s különösen az utépitést. A munkahelyettesítésekből 30,000 frt várható, fordittassék ez a napszámok fizetésére. De még

ez nem minden. Élelmezési pénztárt indítványoz 50,000 frt összeggel, melyet a megyei uradalmak és földesurak fizessenek az országgyűlési költségek kivetésének kulcsa szerint. Nem alaptörvényekre, hanem az emberiségre és a becsületre hivatkozik.

Alig jó létre a pénztár, megállapítja a szükség mérvét, a rendelkezésre álló pénzerő felosztását, és a segélyezés időtartamát, albizottságokat szervez, közzé teszi a segélyezés elveit s 20,000 embert lát el az életfenntartás nélkülözhetlen eszközeivel. Még többet is tesz. Árvamegyének segélyt küld, intézkedik a felső megyékből előtóduló és az országutakat ellepő koldusok elhelyezéséről, gondoskodik a jövőről.

Nehéz meghatározni: Nyáry a politikai jellem és erélyes alispán nagyobb-e, vagy Nyáry az ember? A magas elme számításait bámuljuk-e inkább, vagy a nemes szívet, mely a tavasz melegét és egy új élet hitét árasztja szenvedő embertársaira. Észtehetségeinek erejével végtelen gyöngédség párosul. Keze a vasember keze, szíve egy gyermeké. Alkotásai maradandó nevet biztosítanak számára, de őt jobban boldogítja egy letörült könyv a sorsüldözöttek szeméből. Pénzt, vagyont, kincseket nem keres. Az emberi lélek drágagyöngyei: a letörült könyvek képezik összes gazdagságát.

A közbátorságnak és rendnek nem volt nála éberebb őre. Alig foglalja el másodalispáni székét és evvel a büntető törvényszék elnökségét, már is új öröket állít a személy és vagyonbiztosság oltalmára. Majd a pusztai lopások és rablások nyugtalanítják és ezek megfékezésére keres módot és eszközt. Új közbátorsági hálózatot készít, mind a bűntények megnehezítésére, mind a bűnös kinyomozására mind pedig az elorzott tárgyak visszaszerzésére alkalmast. Tervében 110 új pusztázó lovashadnagy szerepel 22000 ft. fizetéssel, és e költség fedezését ismét a megyei nemesi birtokok urainál keresi, kiknek áldozatkészségében nem is kételkedik. Közbátorsági bizottság alakul, melynek ő az elnöke. Ebben javaslatot tesz a megajánlott összeg kivetési módjáról, és arányáról, a beszéd idejéről a közbiztonsági közegek állomáshelyeiről, területekről, egymással való összefüggésükről, a felügyeletről és vezényletről. Megalkotja az új közbátorsági rendszert, 400 fegyveres egyént állít ki a megzavart társadalmi béke helyreállítására és védelmére, s félelmessé teszi nevét a tolvajtanyák, orgazdák, csapszékek és távoli menedékhelyek rejtett zugaiban.

A mily erős karokkal szervezi a közrendőrséget, ép oly erős karokkal vezeti a büntető igazságszolgáltatást.

A birói hatóságban az állam fensége nyilatkozik. Ez államfenségnek nem volt Nyárynál méltóbb képviselője. A bűnöst megragadni, illően sujtani s evvel az állami rend és igazság fenségét éreztetni, senki jobban nem tudta. Itélőszéke előtt mindenki: nagy vagy kicsiny, gazdag vagy szegény, hatalmas vagy gyöngé egyiránt igazságot talál.

Megttestesülése volt a birói önállóságnak és függetlenségnek. Sem kérés, sem kincsek, sem cselszövény erőt nem vehetnek rajta, de még csak meg sem tántoríthatják. Midőn egyszer szerelem és igazság közt kell választania, kész feladni élete boldogságát a szerelmet, hogy hű maradjon az igazsághoz. Majd a hatalom parancsai-val és fenyegetőzéseivel száll sikra. Tagadja a kir. kormányzések beavatkozási jogát, félreveti a rendeleteket, nem ismer maga felett más birót mint a törvényt és meggyőződését, közgyűlés elé viszi az ügyet, s nyilvánosan állítja pellengérré hatalmas ellenfeleit.

Jellemének egyik vonása volt: erkölcsi függetlenségét semmi árért cserébe nem adni, semmi kényszernek alá nem rendelni. Összetörni könnyebben tudott, mint meghajolni.

Eljárása a tárgyalások vezetésében bámulatos tapintattal, mély lélek- és emberismerettel, a jelenségek és indokok biztos kombinációjával párosult. Gyakran megmutatta, hogy a kiből az ősi szokások szerinti vallatás semmit ki nem vehetett, előtte beismerte tettét.

A mily szigorú volt önmaga iránt, ép oly szigorral ügyelt fel tisztársaira. Pártolt minden tehetséget, buzdított minden jó akaratot, de a kötelességmulasztót és a vétkest, bár ki volt is az, teljes mértékben sujtotta. A megye becsületét látta kockáztatva a hibák és visszaélések elnézésében vagy palástolásában. Nyíltan kimondja egy közgyűlésben: „tagadom, hogy a hivatal rovására emberi gyarlóságok történhessenek.“ S midőn enyhébb vagy szigorubb büntetés dorgálás vagy közkereset közt kell választani, ő a szigorubbat választja, bárha magára marad is.

És e szigort fölfelé is gyakorolja.

Éles philippikát intéz a kir. helytartótanács ellen, midőn ez az adótartozások behajtását sürgeti. Megtámadja az országos adminisztráció kezelését, melyben nincs összefüggés, nincs rendszer. Ha volna, nem kellene a számadások megvizsgálására 5 évig, sőt tovább is várni. A számadásokból meggyőződhetnének, hogy Pestme-

gye mintegy 20 év óta mindig lefizeti adóját, ha nem is az év első és az adózókra nézve mostohább felében, de a másodikban, aratás és szüret után. Összefüggő kezelés mellett kiegyenlítettnek a megye adózóinak a kincstáron való szállítási és egyéb követelései, s tartozás helyett kapitális fogna részükre maradni.

Közgyűlési beszédeivel nem egyszer ragadja el a hallgatókat s vet véget a bizonytalan kimenetelű vitának. A tárgyalás alá kerülő dologgal a legkisebb részletig ismerős lévén, azonnal felismeri a szempontot, a melyből hozzá szóljon. Fellépése biztos, okoskodása következetes, érvelése meggyőző. Rögtönzéseiben segíti gyors felfogása és nagy emlékező tehetsége. Nem értett a szópiperéhez és az üres általánosságokhoz, mindig mondott valamit, még a legcsekélyebb tárgyban is, és a mit mondott, az még azután is soká foglalkoztatta az elméket. Pathosz helyett gyakran használt gúnyt, élcezt, tözsgyökeres népies kifejezéseket, a mik akkor még a magyar politikai szónoklat ritkább elemei közé tartoztak. Fejtegetései közben oly bátran, erélyesen és félelmet nem ismerve tudta megnevezni a vita alatt lévő kérdés lényeges részét, épen akkor midőn a közönség alig várta, hogy annak hallatára az általános tetszés és tapsvihar el nem maradhatott.

A megye helyhatósági fejlődésének történelmét senki jobban nem ismerte nála. Azon kérdést: vajjon a főispánok és helyetteseik elnökölhetnek-e a törvényszékeken, — az ő jogtörténelmi fejtegetései döntötték el. Az országos törvényes gyakorlatot Kossuth beszéde meritette ki, ő pedig elmondá, hogy 1834-ig különböző gyakorlat volt a megyében. Néha elnökölt a főispán, néha nem, máskor törvényszéki elnököt surrogált az administrator is. Hanem a mondott évben szabályok hozattak, később megerősítették és a kir. helytartótanács által is észrevétel nélkül hagyattak, melyek ily surrogatiót minden időre megszüntettek, és kimondák, hogy a törvényszékek elnökei az alispánok, ezek akadályoztatása esetében pedig a törvényszék legidősb táblabírája.

Nagy tárgyismeretről és erőről tanuskodott a dohány-monopoliumról tartott beszéde is. Elmondá, hogy a kormány dohánytőzsdéket és szivarboltokat nyitott. Ezeket ő úgy tekinti, mint a dohány-monopolium behozatalának előzményeit. Mivel ránk, konstitutionális nemzetre a monopoliumot hatalomszóval parancsolni nem lehet, tehát a konkurrensok elijesztése a jelszó. Mondják némelyek, hogy nincs törvény, mely a kormánynak ilyesmit tilthatna, de van

törvény, mely a kormány jövedelmi forrásait meghatározza, s van törvény, mely azt rendeli, hogy a magyar kir. kamara in specie független legyen. Világos tehát — így folytatja — hogy Magyarországon cs. kir. szabadalm. dohányt árulni nem szabad. A kormány lépései a csirában lévő dohányipart elnyorással fenyegetik s ezt szó nélkül hagyni nem lehet. Tegye meg a kormány a mi szükséges, de iparunkra és kereskedésünkre nézve hagyjon magunkra.

A vitában sokan vettek részt, köztük gróf Széchenyi István, Szentkirályi Mór, gróf Ráday Gedeon, mindnyájan pártolólág. A megye felirt és sérelmesnek nyilvánítá a kormány intézkedéseit mind jogi mind politikai szempontból.

Az igazi patriotismus egész hevével vesz részt a vitában, mely az 1847/8-iki országgyűlés követi utasításai felett megindul. Együtt küzd Kossuthal, Eötvössel, gróf Teleky Domokossal a felett: vajjon az állam közbejöttével foganatosítandó urbéri megváltás mellett a földdel való megváltás is megengedtessek-e? Károsnak tartja a birtok egyrészének váltságul való átengedését. A nép Mária Theresia óta nagyon megsaporodott, birtoka azonban fogyott. Sok tehát már eddig is a proletariatus, de ha földjét ezután is kevesitjük az urbéresnek, még több lesz. Pedig nálunk a nép általában a földművelésre támaszkodik s műiparunk, mely a birtok viszonyokat kiegyenliteni segítene, még bölcsőjében van. Igaz, hogy permissiv törvényről van szó, de ő nem szereti a permissiv törvényeket, kivált midőn a nép érdekével ellenkezőknek látja. Nem ily könnyítés az, a mire a népnek szüksége van örökváltás tekintetéből. Olcsó kölcsönt igyekezzék neki szerezni a törvényhozás, hogy az uzsorások körmei közé ne kényszerítettessék.

Aranyszavak, minők csak Nyáry ajkairól szállhattak el.

Hasonló erélylyel és ékesszólással védi a nép érdekeit a közherviselés kérdésében.

Majd midőn napirendre kerül a kérdés, hogy a megyei intézmény rendezése alkalmával a községeknek is engedtessek befolyás a közügyek tárgyalásába s e befolyást minden község két-két képviselő által gyakorolhassa, — szót emel a nép politikai jogai mellett és egyikét tartja azon beszédeknek, melyek mint a régi zászlók érdeküket színüket sohasem vesztek el. Nem nevezi magát a nép barátjának, midőn a nép jogai mellett szól. Nem annyira a népnek mint inkább önmagának barátja. A boldogság szellemi és anyagi jó

létben áll. Ő az előbbit nem érzi, midőn látja, hogy az idő fejére kezd nőni. Ezt ő megelőzni akarja. De megis unta már a régi elemet, mely egy külföldi notabilitás megjegyzése szerint 1790 óta ujat nem mond, csak ugyanazon eszméket pengeti kevés sikerrel. Az eszméket is fel kell frissíteni, mint szokták potenczirozni a mágnesset. Mi által akarjuk nevelni a népet, ha nem intézmények által? Az amerikai népet institutiói tették a világ legboldogabb népévé. Ereszszünk tehát valahára más embereket is a megye termébe, hadd halljunk egyszer valami ujat is.

Országos névvel már 1847-ben birt ugyan s úgy emlegették mindenfelé mint az erélyes alispánok mintaképét, de sajátképeni országos pályája csak 1848 márczius napjaiban kezdődik, a bécsi forradalommal, Metternich menekülésével, a pozsonyi és pesti eseményekkel.)

Példásan tudta a szabadság elvét a rendfenntartásának kötelességével párosítani. Ha a nép valami igazságot kívánt, avval vette elejét rendbontásainak, hogy maga állt a mozgalom élére, és ez által mindent szerencsésen visszavezetett törvényes medrébe.

Vaskarokkal adott most is irányt a mart. 15-ki pesti népmozgalomnak, mely a szabadság, egyenlőség, testvériség kikiáltásával és a sajtó felszabeditásával a városház tanácstermébe tört s ott a magyar nemzet kívánatait magába foglaló 12 reformpont elfogadását követelte. Ott termett a tanácsteremben, beszédet tartott, kívánta a pontok elfogadását s evvel kijelelte a könnyen fékteleenné válható mozgalom korlátait.)

A tanács megadja magát, választmány alakul a rend fenntartására, Nyáry tagja lesz és az ő lelkesítő s egyszersmind mérséklő befolyása mellett mondatnak ki a legmerészebb határozatok: Pest város csatlakozása a nemzeti mozgalomhoz, Tancsics azonnali szabadon bocsátása, az előleges könyvvizsgálat megszüntetése, a katonai beavatkozás távoltartása, a polgárőrségnek 1500 fővel szaporítása, a helytartótanáctól ugyanennyi fegyver kieszközlése. Nyáry maga is felmegy a helytartótanácsához, személyesen sürgeti a népkívánatok teljesítést és azok mind teljesíttetnek. A rendfenntartó választmányban éjjel-nappal jelen van, indítványozza, fogalmazza, átvizsgálja a néphez intézett szózatokat, elhárítja a póstákon ezek szállítására nézve felmerült akadályokat, visszautasítja, megfékezi a túlzók követeléseit, rendszabályokat tervez a munkátlan kóbor nép felügyeletére, a korcsmák bezáratására, a családapák, iparúzők, házbirtokosok teen-

dőire, hozzátartozóik és alárendeltjeik irányában, az utczai csoportozások meggátlására, a munkátlanoknak munkával ellátására, a városi nemzetőrség szervezésére. Majd ismét felmegy Budára egy küldöttség élén a helytartótanácshoz és kir. kamarához. Kívánja a köz- és kormányépületekről a kétfejű sas levételét, és a sárgafekete színek befestését, a kamaránál a latin nyelv helyett azonnal a magyarnak alkalmazását, dohánytözsdék, boltok bezáratását, lotteriák megszüntetését. A mit kíván, mind teljesül. A helytartótanács ideiglenes bizottságot alakít a sajtó útján elkövethető visszaélések és kihágások megbírálására, — ennek is tagja lesz. Ő hozza rendbe a kézműves segédek panaszát, a czéhek visszaélései miatt. Felesketi lelkes beszéd mellett a városház terén összesereglett nemzetőrséget.

A kérvényben, melyet a rendfenntartó bizottmány az országgyűléshez, és a királyhoz intéz e sorok vannak: „A rend, személy- és vagyónbátorságért, melynek biztosítékául keblünkben őrsereget alakítánk, összesen és egyetemlegesen kezességeknek. Nyáry egyénisége és jelenléte legerősebb biztosítéka e kezességnek.

Egy rossz szó, egy rossz tett annál kevésbé egy vércsepp be nem szennyezte a nemzeti föltámadás nagy ünnepét.

Ott látjuk őt Pulszkyval az országos rendfenntartó ministeri bizottságban is, az egész országra és kapcsolt részeire kiterjedő hatáskörrel, Szemere Bertalan és Klauzál Gábor ministerjelöltek oldalán. Óriási erőfeszítést fejt ki a marc. 30-ki mozgalomban. Hire jó, hogy a pénz és hadügyi ministeriumról szóló törvényjavaslat szentesítése Bécsben akadályokra talál. A tömeg egyszerre talpon van, fegyverért kiált, köztársaságot követel, kitzúzi a vörös zászlót. Nyáry a tömeg elé áll, tiltakozik a nemzet kijátszása és a királyi szó megszegése ellen, de ugyan akkor türelemre, 24 órai várakozásra kéri a tömeget, míg a nádor közbejár. A nép hallgat rá, eloszlik. Legigazabb barátját hallja szólani, s ez neki elég. — Ott van minden népgyűlésen: értesít, felvilágosít, lelkesít, mérsékel egyszerre.

Népszerűsége oly nagy, hogy a városi választók összeírására kirendelt közp. választmánynak és a tisztújításnak is ő lesz elnöke.

Míg ezek történnek, azalatt márt. 21-én megyéjében is közgyűlést tart, nem a „tekintetes karok és rendek“ közgyűlését többé, hanem a „megyei közönség“-ét az „összes polgártársak“-ét, a mint a jelenlevőket az elnöki székéből megszólítja. „E czímmel — úgy mond — vessük le az ó embert, és öltük fel az újat.“ Említi a minisiterelnök levelének vételét, melyben a minisiterelnök intézke-

déseket sürget, hogy a mart. 15-ki dicső események a nép közt balul ne magyaráltassanak. Számot ad mit tett, a levél vétele előtt. Kisgyűlést tartott, s egy nyomtatott értesítésben már akkor teljesítette a minisiterelnök kívánságát. Közzétette az országgyűlési küldöttség értesítését és a kinyomatott új törvényeket is. Szóval mindent elvégezett. Az új formákba hamar beletalálja magát, formulázza a közgyűlés megállapodásait, az új viszonyoknak és az új helyzetnek megfelelő szellemben. A pestihez hasonló rendfenntartó választmány alakul, melynek ő az elnöke. Itt tömérdek munkát talál. Küldöttségeket szervez a nemzetőrök összeírására, rendeletet küld szét a nemzetőrségről lábrakapott és a szervezést nehezítő ferde fogalmak elosztatására és a községekben a magyar nemzeti zászló kitűzésére. Feliratot kíván részint a minisiterelnökhez, részint az országos rendfenntartó bizottsághoz a hivatalos pecsétek latin köriratainak és címereinek megszüntetésére, fegyverek küldésére, a sajtó-törvényjavaslat megváltoztatására különösen a magas hirlapi cautió leszállítására, mit a szellemi kifejlődésre „közcsapás“-nak mond. Feliratot sürget a választási törvényjavaslat ellen, mely a nemeseket választási jogukban tovább is meghagyja, a lengyelek ügyében, országuk helyreállítására és az orosz hatalom ellen saját hazánk védelmére, a közegészségügyben legalább ideiglenesen, egy külön ministeri tárca szervezésére, a szőlődézsmanak megszüntetésére. Csillapítja a zavarokat, elosztatja a kételyeket, megfékezi a rendbontásokat. Száz ember helyett dolgozik, de képes volna, még százat helyettesíteni.

A megyei rendfenntartó választmány felhasználja távolléte idejét. Elhatározza, hogy Nyáry Pálnak, a tettek emberének, a mult nagy napok épen oly bámulatos tapintatú, mint hazafias határozottságu részesének és vezetőjének arcképe legalább 5000 példányban kiadassék. Majd összejő a népképviselési alapon szervezkedett új megye s ez, máj. 8-ki közgyűlésében egyhangulag megválasztja első alispánjának.

De meg nem pihenhet első alispáni székében. Nem szabad pihennie. A város ismét forr és zúg. Báró Lederer Ignác budai fő hadi kormányzó háza előtt macskazene van, gyalog és lovas katonaság ront a tömegre, többeket legázol és megsebesít. A nép fegyvert követel, a város minden részéből katonaság huzódik elő, s az ingerültség már-már véres összeütközésre visz. Ezt Nyárynak kell elhárítani. Budára megy a főherczeg kir. helytartóhoz. Éjjel után 1 órakor visszatér, s jelenti a felbőszült népnek, hogy a katoná-

ság minden további beavatkozástól eltiltatott, s a vizsgálat elrendeltetett.

Katonai és polgári vegyes bizottság ül össze s az utóbbinak Nyáry az elnöke. Itt ő a szóvivő, benne öszpontosul minden bízalom, az ő erélyétől és tapintatától függ a felingerült kedélyek lecsillapítása. És Nyáry fényesen oldja meg feladatát.

Erélyének senki ellent nem állhat. A fiatalság képviselői türelmetlenül szólalnak fel, ő rendre utasítja őket. A katona tisztek nem akarnak megjelenni, minthogy az ő ügyekben nyilvánosságnak helye nincs, s avval katonai becsületök sértetnék. Nyáry követeli, hogy megjelenjenek, katonai becsületöknek a nyilvánosság semmit sem árthat. Az auditor a katonai törvényekre hivatkozik. Nyáry feleli: „az eddig volt, most már másképen van, és lesz.” És a katonatisztek megjelennek.

Tapintatos bánásmódja leveszi a leplet az egész eseményről. A katonák megvallják, hogy a tömeget a békés eloszlásra fel nem szólították, hanem azonnal támadtak rejtekhelyükből és pedig tisztjeik ösztönzésére, kik ismét felsőbb helyről vették parancsukat. Kiderül, hogy a véres dráma szerzője két főtiszt és maga b. Lederer. Ekkor egy beszédet tart. Roszalja a macskazenét, de még sem tartja olyannak, hogy megtorlására vér kellene. Gyávaságnak tartja, ha nagyobb erő demonstrál egyesek ellenében, gyávaságnak tartja azt is, hogy a fennforgó esetben, mely inkább gyermekes hiba, mint véték, nem csak törvénytelen, de erélyesebb fellépés is történt. Kinyilatkoztatja férfiasan és őszintén, hogy valamint a polgári rend mindent elkövetend a kedélyek megnyugtására s talán a roszul értettek felvilágosítására, úgy viszont a katonai rend részéről is megkívánja, hogy az illető főtisztek és tisztek hasonszellemben működjenek alárendeltjeikre. A fiatalság mindenkor bizalmat szavazott az összes katonaságnak. De midőn egyesek vétkeiért nem gyűlöli az egész testületet megkívánja, hogy viszont egyesek botrányos tetteiért ne az egész fiatalság vádoltassék.

Beszéde mély benyomást tesz a kedélyekre, katonák és polgárok meghatva tekintenek egymásra és a tárgyalási terem az őszinte kibékülés és hazafias egyesülés színhelyévé válik.

Nyáry e mozgalmas napokban felülmulhatlan munkásságot fejtett ki. Állandó részt vesz a pesti központi választmány üléseiben és itt egyike lesz a „Népbarát” című néplap kiadóinak. A vállalat érdekében, mely egyedül a nép javát akarja, magasztos eszmékkel

teljes felhívást intéz a megyék és községek előjáróihoz. „Eljött az idő — úgy mond — hogy az ige megtestesüljön. Megtetszett istennek azon szép imádság, melyet 15 millió ember imádkozott. A nép mindennapi imája után nem csak a testnek, de a léleknek kenyerét is veszi: a népek szabadságát. Ti kik a népet vezérlitek, számot fogtok adni isten előtt, ha a nép értetlenségében jogot bitorolva, a tulajdon szentségét megsértendi, mert elmulasztátok neki értelmezni, hogy a jog valóságos polgári szentség! A népet felvilágosítani legelső polgári kötelesség. Ennek elmulasztása a legnagyobb bűn. Nyolcz század óta a nép egyebet alig tudott, mint hogy az isten az embert saját képére teremtette. Ha többet tudott, rég követelék, hogy az emberi arcz minden jognak élő oklevele. A megváltónak 12 tanítványa elég volt megteremteni a keresztény világot. Ti pedig előjárói a népnek néhány százan vagytok, hogy 15 milliónak mesterei legyetek. Világosságot a sötétben tapogatózó népnek! világosságot neki szóval és a betűk varázshatalmával!”

Résztesz Pest város alakuló közgyűlésében s indítványt tesz egy bizottság kiküldésére, mely a törvényhozás intézkedéséig a városi tisztviselők irányában alkalmas felügyeleti szabályokat készítsen. Elmegy Nagykörörsre és ott a városi közönség és a helybeli nemesek közt, továbbá a város és a pótharaszti pusztá birtokosai közt, végül a városi rétek magántulajdonosai és a legeltetésre jogosítottak közt évtizedek óta fennforgó pereket és surlódásokat egyszéleg egyszermindenkorra megszünteti. Ezalatt elnököl a megyei központi választmány üléseiben, vezeti az új választási törvény alapján az 1848. július 5-re összehitt országgyűlésre a képviselőválasztásokat.

A parlament ajtóit a ráczekevei választókerület nyitja meg előtte.

A szorongatott haza, mely ármánynyal körülvéve, aggodalmas szemekkel néz szét, s fiainak erejében, hűségében bizik egyedül, örömkönyt ejt, midőn Nyáry Pált belépni látja.

Az első magyar parlamentnek sok nagynevű és az új törvények kivívásában halhatlan emlékü tagja volt, de törvényhozói készsűltségre, honszeretetre és jellemsszillárdságra egy sem volt nagyobb Nyárynál. Olyan ő mint egy hős, ki harcztól megedzve jelen meg, de el nem bizakodik, új csatatér, új harczok várják, de ezeket mosolygva köszönti, szavától sok függ, de tudja mire van szűk-

sége hazájának, élet és halál közt kell talán választania, de ismeri kötelességét, össze tud törni, de meg nem hátrál.

Homlokáról leolvasható jelszava; „szabad vagyok, elnyomhat az erőszak, de meg nem semmisíthet.“

Már az első napokban fölemeli szavát, Sürgeti a ház alakulását. „Összehivattunk, hogy a hon védelméről gondoskodjunk, s naponként érkeznek hozzánk aggodalmas hírek, segély utáni szózatok. És mi tehetetlen vén gyermekek itt ülünk, a nélkül hogy valamit tennénk.“

Vezére lesz az ellenzéknek a ministerium politikájával szemben, de midőn Kossuth a juli 11-ki ülésben elmondja a haza állapotát, felmutatja a haza ellenséges viszonyait, a kormány intézkedéseit, jellemzi a horvát pártütést, a szerb lázadást, az austriai politikát, áttér Angol és Franciaország állására és sympathiájára, az aldunai tartományokra és a német szövetségre, s mind ebből azt vonja ki, hogy a magyar nemzetnek mindenekelőtt a saját emberségére és erejére kell támaszkodnia, midőn aztán szól a haza vészeiről, melyek nagyokká nőhetnek, az áldozatkészségről, melyet eddig fajunk tanusított, a jognak igazságnak és méltányosságnak ösvényéről, melyen a ministerium eddig járt s kell járnia ezután, akkor is ha a harc dörgése talán egyebre is készítené, midőn szólt egy ellenséges világról, annak ellenében szabadságunk önállásunk nemzetünk megtartásáról, midőn felkér minden sajtó fájdalmat, minden szenvedést, mely még orvosolva nincs, hogy várjanak néhány perczig, míg a haza megmentve lesz, s midőn mind ennek következtében a haza megmentésére 200,000 katonát és 42 millió forintot kér az országgyűléstől, — — ekkor Nyáry az első ki feláll, s kezét égre emelve e szót menydörgi: „megadjuk!“

Fellépése eldönti a kérdést, feláll az egész ház. „Megadjuk!“ harsog az egész teremben s Kossuth keresztbe fonva karjait bevégzi beszédét, leborul a nemzet nagysága előtt s azt mondja: „annyi energiát a kivitelben mint a mennyi hazafiságot tapasztaltam a megajánlásban, s Magyarországot a poklok kapui sem döntendik meg.“

Politikai magatartásának alapeszméje hogy a magyar senki másra nem támaszkodhatik, mint önmagára, s csak mint szabad és civilizált népnek van jövője, a szabad és civilizált népekkel kezét fogva. E politikai gondolat hatja át a válaszfelirati vitában tartott nagy beszédét az olaszkérdésben és későbbi beszédét a német, nemzeti egység s a német nemzettel kötendő alliance kérdésében.

A morális erőre nagy súlyt fektet, azt nagyobb tényezőnek tartja a materialis erőnél és a reakciót is csak a felvilágosodás és a nemzeti szellem ereje által hiszi kiirthatónak. Ez eszme vezeti a népnevelési törvényjavaslat tárgyalásánál, midőn a népiskolák közösségét és a nevelés emancipációját kívánja, és a hadügyi törvényjavaslatnál, midőn azokkal tart, kik magyar lábra állított hadsereget akarnak, magyar vezérlettel, zászlóval, ruhával, jelvényekkel és színekkel „Szégyen, gyalázat — mondja — ha a hadsereget nem állítjuk vagy nem merjük állítani magyar lábra. Itt azonban a szégyen még nem fő-tényező. A szabadság, a nemzeti függetlenség is veszélyeztetve van !“

Ez alatt a láthatár naponta sötétebb, a körülmények egyre aggasztóbbak. A haza veszedelmének és megmentésének gondja óriási súlylyal nehezedik a képviselőház vállaira. Az ország egy részében nyílt lázadás, a másiból fenyegető sereg, a ministerium beadja lemondását, az új ministerium megerősítése helyett gr. Lamberg katonai parancsnok és kir. biztos jó az országba, Lamberg a nép Budapesten meggyilkolja, gr. Batthiányt ki a kormányt egyedül viszi, felmentik állásától, a nádor leköszön, az ország kormány nélkül van.

A haza végzeteljes helyzetében Nyáry Pál egy pillanatra sem veszti el lélekjelenlétét. Vannak az izgatott időknek perczei — mondja Kossuth — melyekben csak azok menthetik meg a hazát, kik a perczeket rögtön felhasználják. Ezek közé tartozik Nyáry is.

Rendkívüli közgyűlést tart megyéjében, ott 3000 önkéntes kiállítását indítványozza s a határozatot 12 nap alatt végrehajtja. Javaslatot készít az országgyűlésnek a honvédelemre rögtön kiállítású ujonczok számáról s azoknak az egyes törvényhatóságokra eső arányáról. Az országgyűlés erre 80,000 ujoncz azonnali kiállítását elrendeli. Nyáry ismét közgyűlést tart s egy hét alatt előteremt a megye 3900 főnyi ujonczjutalékát. Tagja azon hatos küldöttségnek, melyet a ház a honvédelem körüli teendőkre a ministerium leköszönése után gr. Batthiányi mellé kirendel, s melyből később az ország új kormánya a honvédelmi bizottmány alakul. A honvédelmi bizottság még nincs rendszeresítve és már Nyáry képviseli azt a honvédelem minden sietős, égető dolgában. Ő veszi át a hadi jelentéseket, intézkedik az elfogott ellenséges katonákról, fegyverekről, hadi szerek-ről, Eszék várának biztosításáról. Jutalmakat hirdet az ellenség táborába szállított ágyuk lőszerkeletartóztatóinak, a futárok átszolgáltatóinak. A táborba fegyvert élelmiszereket szállított, a sebesültek számára kórházakat rendez be, felhívást intéz a nőkhez ezek felszerelésére.

Midőn a ház a honvédelmi bizottmányt október 8-án végleg szervezi s az ország összes kormányzatát rábizza Kossuth Lajos mellé Nyáry Pált rendeli helyettes elnökül.

Szervező tehetségét és munkaerejét e nehéz idők nagy próbára tették, de ő dialmasan kiállta a próbát. Folytonos jövésmenés, fegyverzörej közt dolgozik. De figyelme kiterjed mégis mindenre. Csaknem egyedül tartja össze a már bomladozó művet, nappallá teszi az éjt hogy táborainkat ellássa, csataképesekké tegye. Ő hozzá küldik nyargonczaikat a hadvezetők, kormánybiztosok, főispánok, alispánok. Ma a népfelkelés szervezése foglalja el, holnap a szabad csapatok alakítása. Ma a vitéz harczosok nevét kéri érdemeik elismerésére, holnap az utlevelek használatát szabályozza a cselszövők és árulók érintkezéseinek meggátlására. Ma a futárok számadásait követeli be, holnap a fenyegetett vidékek kormánybiztosait látja el utasításokkal. Ma az engedély nélkül eltávozott tisztviselők fizetését függeszti fel, holnap a temesvári katonai lázadást fojtja el. Ma a hamishireket terjesztő falragaszokról intézkedik, holnap meghagyja a községi jegyzőknek, hogy a néplapokat vásár- és ünnepnapokon a népnek olvassák fel, miszerint az a haza szerencsétlenségét ismerve, alattomos bujtogatások által el ne ámíttassa magát. Fegyvert, ágyut kell teremteni minden áron! s Nyáry még a megyei fegyvertárakban lévő insurrectionális kardokra és nyeregszerszámokra is ráteszi kezét.

Ennyi munka ki rem meríti, sőt fokozza buzgalmát. Tetteirejé olyan mint a Niebelung-kincs, melyből bármennyit vesznek, hija fogyatkozása soha sincs.

Midőn a móóri csatavesztés után elveszettnek látszik minden, és az ellenség győztes vezére föltétlen megadást parancsol Magyarországnak, Nyáry mondja: „semmi szó föltétlen megadásról.“ És azon óriási munka végrehajtásában mely a központnak Debreczenbe áttétele volt, ő a legfőbb tényező.

A csodák közt, miket egy hadjárat felmutat, a legelső helyen áll az, ha egy ujan teremtett hadsereg minden fölszerelésében csataképesen állhat ki a sikra. E műben Nyáryé az oroszlánrész.

És mig egyik kezével készíti az „erélyes harczot,“ másik kezével előkészíti az „okos békét“.

Honvédelmi bizotmányban, parlamentben, sajtóban a törvényesség szószólója lesz.

Kossúth élethalál harczra hija fel a nemzetet s mit sem akar

tudni a további egyezkedésekről, midőn a feltétlen megadás üzenetét a parlament 1849. január 13-án tárgyalás alá veszi. A parlament vele tart. Nyáry csaknem maga áll, de Kossuthal, parlamenttel szemben is egy a véleménye: ne hagyjuk el a törvényes tért. „Nem arról van szó — úgy mond — egyezkedünk-e valakivel vagy nem, hanem arról, hogy tartsuk meg a nemzetet. Nincs szükség túlságos nyilatkozatokra, mert túlságos nyilatkozatok után a futás vajmi csúful illik. Arról van szó, mit bizott reánk a haza, a képviselő ennél tovább ne menjen, mert tüstént megszünt képviselő lenni. Ne higye senki, hogy ez gyengeségre mutat, mert csak az erős ember tud kérni. A gyenge ember szintúgy mint a gyenge nép vagy impertinenskedik vagy hizelkedik. Tehát erő van a nemzetben akkor is, mikor azt mondja: nem akarom, hogy milliók vére folyjon, most is békére nyujtom kezemet. Mondja ki a ház, hogy a nemzet erőszakos volt a védelmi tέρre szoritva, hogy védni fogja magát a mindig lehet, s fel nem adja jogait, mindamelltt törvényes jogainak és függetlenségének alapján minden pillanatban kész a békere.“

Ettől kezdve azon párt élén áll, mely a békés kiegyenlítésben keresi a haza megmentésének eszközét.

Hazaszeretete oly erős, bátorsága oly nagy, hogy a kormány hivatalos lapját a „Közlöny“-t is felhasználja izgatási eszközül, a békepolitika mellett, s midőn ezért a kormányt kérdőre vonják, perbe száll az egész országgyűléssel.

Egy ujkori Laokoon. Kétségbeesetten küzd fölfelé a boszúálló hatalom, lefelé a feltámadt népszenvedély kigyóival. Mellette áll Jókay az „Estilapok“-kal, mely Nyáry organuma.

Az események váratlan fordulata, a magyar fegyverek diadalmas előnyomulása, az isaszeghi győzelem hire el nem kábitják fejét sőt megszilárdítják magatartásában. A mint a haza nehéz napjaiban kétségbe nem esett, úgy a szerencse napfényében sem bizakodik el. Most is az 1848. szentesített alkotmány mellett áll, bár látja, hogy az osztrák fél az alkotmányos kiegyenlítés minden útját elzárta, s az orosz intervenció felhívásával erre még a kísérletet is lehetlenné tette.

A képviselők april 13-ki értekezletén, minden rábeszélő tehetőségét előveszi, hogy a trónvesztés kimondását megakadályozza. Föltárja a nemzetre váró veszélyeket, a hadsereg szellemét, mely az alkotmányért küzd és a törvényes tért elhagyni nem óhajtja, a ked-

vezőtlen nemzetközi és diplomatiái viszonyokat, az orosz interventiót, — mind hiába, szavait elnyomja a többség zaja, mely a kard élére biz mindent. És mit tesz akkor Nyáry? Midőn nézete többségre nem jut, akkor mint igazi nagy lélek, arra kéri elvbarátait, hogy most már hallgassanak el, legyen a holnapi tény egyhangúlag elfogadva. „Ne szóljunk, hogy szakadást ne idézzünk elő a nemzetben, midőn annak egész erejére van szüksége.“

Úgy is volt. — Az april 14-ki trónvesztés egyhangúlag kimondatott. Nyáry és társai elhalgattak avval a tudattal, „hogy el kell ugyan vesznünk de veszszünk el együtt és becsülettel“.

És ekkor Nyáry a minister ott hagyja állását tiszta kézzel, tiszta szívvvel, a hazafiúi becsületességben és az államférfiúi önzetlenségben megtámadhatlan névvel, oly erkölcsi fenségben, minőt keveset jegyez fel a história.

Visszajő megyéjébe, mely őt tárt karokkal fogadja s 1849. máj. 14. Kecskeméten tartott közgyűlésében első alispánjának újra meg-megválasztja.

Meleg szívét azonnal megérik a szerencsétlenek. Budavára ostrom alatt, a fővárosi lakosság kiköltözőben, elhagyatva, bizonytalan jövő előtt. Rendeletet küld szét tehát Nyáregyházáról hogy a kiköltöző családok a megye községeiben azonnal elhelyeztessenek tőlök szállásbér ne követeltessék, élelmi szerekben hiány ne legyen, zsarolások elő ne forduljanak. Majd közgyűlést tart Czegléden, s ott pénzbeli alapítványt indítványoz, a haza megmentésében példátlan hősiességgel harczolt honvédsereg 200 sebesült vitézének, holtig tartó ápolására és ellátására.

A szabadságharcz utolsó napjaiban emelkedett ki legjobban. Hideg nyugalma egy peczre sem hagyta el. Ott maradt Világoson, bevárta a veszélyt s emelt fővel lépte át börtöne ajtaját az aradi vár kasamataiban. Beteljesült a mit egyik debreczeni beszédében mondott: „egykor azt fogják mondani, hogy ezen embernek mégis igaza volt.“

Igen, neki igaza volt, s a mit igaznak tart, azt most vérbirái előtt is kimondja.

A hadi törvényszék előtt egész föntségben lép föl, mintha nem is ő volna a vádlott, hanem azok, kik őt magok elé állítják, s fölötte itélni akarnak. Kijelenti mikép ő, mint magyar polgár és országgyűlési képviselő a cs. hadi törvényszéket törvényes és illetékes birájául el nem ismeri. Nem vonakodik az eléje adandó kérdésekre

felelni, de nem azért mintha bármi vád ellenében védeni kívánna magát, mert azt csak törvényes bírása előtt fogná tenni, hanem azért, mert meg van győződve, hogy a haditörvényszék tagjai a magyar nemzet jogviszonyait, és azon indokokat, melyek a hon polgárait alkotmányos szabadságuk védelmére nem csak feljogosították de kötelezték is, — kellően nem ismerik. Méltán tart tehát attól, hogy a hadi törvényszék a vádlottak tettei fölött nem ítélhetne igazságon. A lefolyt szabadságharc alatt, oly cselekvési tér jutott osztályrészül, melyen az eseményeket s azoknak forrását nem csak figyelemmel kísérni volt alkalma, hanem a szabadságharc intézésében tényező részt is vett. Hű vázlatát fogja tehát adni a törtéteknek s azok okainak. Célja evvel az, hogy a haditörvényszéket a dolgok valódi állásának ismeretéhez juttassa, s legalább ilykép könnyítsen honfitársain, kik az eseményekért most felelősségre vonatnak. Ezután kikéri, hogy előadását habár a német nyelvben járatlan is, tollba mondhassa. Négy napig tartott kihallgatása, s előadása 20 ívet töltött be.

Védbeszédétől, mely védelme volt a magyar szabadságharcnak s kárhoztatása az osztrák kormány eljárásának, hadbírái is megrendültek. Rájok is hatást tesz e rendkívüli ember, ki mint fáklya világít a sötétben. Leteszik a gyűlölet fegyverét, szabad lábra helyezik foglyukat, és 18 halálra ítélt törzstisztnek mentik meg kegyelem útján életét. „Ez tisztán és egyedül Nyáry érdeme! — kiált fel egy fogolytársa. — Méltó, hogy a magyar nemzet történelmében feljegyeztessék“.

Ilyen volt e nagy ember, kit most egy időre elvesztünk szemünk elől, hogy gyász s reménytelenség árnya boruljon az egész hazára, mely csak kevéssel előbb az egész földkerekségnek világitott fiainak hazaszeretete, és fényes lelki tulajdonai által.

Itéletét, mely kötél általi halálra szolt, de kegyelem útján 6 évi várfogságra változott 1851. október 7-én hirdették ki Pesten, az új épületben. Többé nem is bocsátották szabadon, hanem Komáromba és Königrätzbe vitték, honnan csak az 1857-ki általános amnestia vezette ki.

Sok szép és nemes tulajdonai mellett meg volt áldva még azon ritka adománnyal is, hogy társaságát kedvessé és feledhetlenné tudta tenni. Kedélyes és tekintélyes volt egyszerre. Elménczkedő hümora és kifogyhatlan alkalmi adomái egész társaságokat tartottak derűtségben, s midőn komoly tárgyakra tért, művészetről,

irodalomról, tudományról, politikáról, az emberiség nagy kérdéseiről beszélt, előadása oly vonzó oly tartalmas és tanulságos volt, hogy szívet elmét egyformán rabul ejtett. Nem csak a politikai közéletnek volt ő áldása, hanem a társaséletnek is. Húmor, jó kedélye a börtönben sem hagyta el. Fogolytársait ő vigasztalta, szórakoztatta, bátorította. Igyekezett fogságukat minél könnyebbé és elviselhetőbbé tenni. „Mutassunk jó kedvet — mondá — ebből legalább látni fogják, hogy nem estünk kétségbe hazánk jövője felett, önsorsunkat pedig férfiasan tudjuk tűrni.“ Behozta a műfaragást, s ebben izlésével és megjegyzéseivel nem egy szunnyadó tehetséget hitt életre, mely az előtt tudomással sem birt magarói. Örömmel olvassatta a költőket, különösen az angolokat, s ezekből nem egy költeményt fordított magyarra, Sárossy Gyulával együtt. Költői természet volt, bár a költészettel mint ilyennel nem foglalkozott. Szemeinek szelid fénye, békülékeny, könnyen engesztelődő kedélye, szívélyes modorra, részvevő gyöngédsége, a nők iránti tisztelete, szívjóságának és költői természetének voltak nyilvánulásai.

De a leányzó nem halt meg csak aludt. Ha minden elveszett is, megmaradt az erkölcsi erő, melyet Nyáry főleje helyezett az az anyagi erőnek. „Azon nemzetnek, melyben morális erő van, egy faluját sem tudja az ellenség meghódítani!“ mondta egy nevezetes beszédében. És a nemzet morális ereje, a passiv ellenállás hatalma kiemeli sarkaiból az absolutismus rendszerét, s tiz évi elnyomás után, megnyitja ismét a tért az alkotmányos tevékenységnek. A küzdtéren Nyáry Pál az első, és az alap melyen megindul, ismét a törvényesség. Az 1860. octoberi diploma és a megyék helyreállítására vonatkozó önkényes főispáni utasítás darabokra török vasmarkaiban. Semmi diploma, semmi utasítás, — ott van az 1848-ki törvény! A diploma csak esemény, egy okmány melylyel a hatalom kinyilatkoztatja, hogy az absolut kormányrendszertől eltérni óhajt. A megyék nem lévén tovább akadályozva az absolutismus által, ismét visszalépnek jogaikba. E jogokat el lehet venni erőhatalommal, de nem lehet azokból csak annyit visszaadni, a mennyit a hatalom jónak lát. A megye tehát azonnal tetteleg foglalja el a tért, melyet számára a törvény és alkotmány kijelelt. A kir. kancellária pedig intézkedjék, hogy a kir. kormányshékek helyébe a 1848-ki törvény felelős ministeriuma lépjen, az országgyűlés a 1848-ki törvények alapján azonnal hivassék össze, a sajtó a 1848-ki törvények korlátai közt szabadon mozogjon, az országgyűlésileg meg nem szavazott direct és indirect adók beszédése

és az ujonczozás folytatása az országgyűlés intézkedéseig függesztesék fel, a megyei bíróságokhoz tartozó perek azokhoz tétessenek át.

Fellépése lelket önt az ország törvényhatóságaiba. A főispánok ellent nem állhatnak, s az ország minden hatósága az utolsó faluig, mint egy új hadsereg emelkedik ki a porból, az 1848-ki törvények zászlójával kezében.

Még egyszer megéri, hogy az alkotmány védelmére a haza valamennyi polgára felkel, tőle kér útbaigazítást, eszközöket, segílyt, mint egykor a szabadságharcz napjaiban.

Harmadszor is első alispánja lesz Pestmegyének, s szervezi azt semmiből, pusztá kézzel.

Az absolutismustól átvett pénztárak üresek, ő azokat egy hét alatt megtölti pénzzel. Talán elfogadja a hatalomtól felajánlott segílyt? Nem. Pestmegye a törvénytelen hatalomtól az önmegadóztatás sarkalatos jogának feladása nélkül pénzt el nem fogadhat. Csak egy szavába kerül Nyárynak, s a megye 200,000 frtot szavaz meg a szervezés és fenntartás eszközeire, ezt kiveti önmagára, a legelső szükségletek fedezésére kölcsönt engedélyez, s el van hártva minden nehézség. És a megye mint egy varázsütésre előáll, megindul benne a vérkeringés, kibontakozik a régi zászló, és a szabadság új föltámadás napját ünnepli, öröme minden hazafias és szabadságszerető szívrnek, félelmére a hatalomnak.

Az önállóság és önsegély szelleme leng a falak közt és a falakon kívül, és e termékenyítő fuvalomra élet, ifjuság, tevékenység pezsdül fel mindenütt.

Az önkényuralom maradványai egy pillanat alatt eltűnnek, a megyétől elszakított községek visszakerülnek a törvényszékek és szolgabirói járások megalakulnak, a magyar nyelv, a magyar jog és a magyar szokások uralma visszaáll, iskolaügy, árvaügy, útügy, közbátorság, börtönügy, és a helyhatósági élet egyéb ágai a régi alapokon és a régi szellemben újra szerveztetnek, és mintha mi sem történt volna, foly tovább az alkotmányos megyei közélet, ott a hol félbeszakadt.

Ilyen a megye, melyet Nyáry semmiből, a törvény szavával felidéz, és újra mintájául állít fel az ország törvényhatóságainak, mint felállította egykor a régít.

Résztesz az országgyűlés tanácskozásaiban, mely 1861. ápril 5-én nyilik meg, s ott ismét a ráczkevei választókerület küldöttje. Itt se követel egyebet, mint a törvényt, még akkor is, midőn a bi-

rodalmi gyűlés megnyitásakor elmondott trónbeszéd fenyegető hangjait hallja, az 1861-ki febr. patens érdekében. „A fenyegetés szükségkép arra hiva fel a házat, hogy a hont védelmi állásba helyezze. Talán a forradalmi zászló kitűzése, vagy a nemzetnek fegyverre szólítása által? Nem. A fegyver csak relativ erő, melylyel csak ephemer győzelmet és dicsőséget lehet aratni. A nemzetnek önvédelmére csak oly fegyverhez lehet nyulnia, melylyel a győzelem kimaradhatlan, s ily fegyver — a törvény.” Ugyanazon szellem, hang, irány, mely debreczeni politikai szereplését jellemzi. A határozati párthoz áll, mert a törvények tetteges visszaállítását magából az alkotmányból folyó ténynek tekinti, a mi nem függhet a felség tetszésétől.

Midőn az országgyűlést aug. 21-én Deák Ferencz óvása mellett feloszlatták, a megyékben kívánja tovább folytatni a küzdelmet. Érdekes beszédben fejtegeti a megyék hivatását, a törvény és alkotmány terén, Pestmegye azon közgyűlésében, melyben ez az országgyűlés óvását magáévá teszi, s evvel sorsát mintegy elhatározza. „A mi az országgyűléssel megtörtént, nem sokára a megyékkel is megtörténhetik, mivel a nemzet jogai felett senkivel alkuba bocsátkozni nem fognak. Ha ez bekövetkezik, a megyék tudni fogják kötelességeiket, de addig alkotmányos kötelességük lehetőleg betölteni a tért, melyet elfoglaltak. Nagyon csalódnak, kik azt hiszik, hogy az országgyűlés eloszlata után a megyéknek is fel kell oszolni. — A megyéknek nincs joguk lelépni az alkotmányos térről.“

A jognak kötelesség felel meg. E kettőt nem lehet szebben öszhangba hozni, mint Nyáry hozta a megyékre alkalmazva, a legválságosabb politikai viszonyok közt, az alkotmány helyreállítása körüli kísérletek teljes meghiusulásakor. A mig csak egy talpalatnyi hely van, melyen az alkotmányosság megvetheti lábát, ő azt oda nem hagyja. És mert a fegyver csak relativ erő, mely csak ephemer győzelmet szerez, legkevésbbé sem irigylí a hatalom dicsőségét, mely tehetetlen boszujával utóbb a megyékre ront, és szuronyokkal üzi őket szét. Visszavonul a szuronyok elől az egész tisztí karral együtt, s folytatja az erkölcsi erő politikáját, a passív politikát, mely hatalmasabb lévén az anyagi erőnél, ezt utóbb is összemorzsolja.

Hajthatlan alkotmányosságával nem vonakodott az engedékenység politikáját vagy a mint ő mondá „az engedékenység bátorságát“ összekapcsolni, ha reménye nyílt, evvel közelebb férkőzni a

ponthoz, hol a fődolgot teljes erővel megragadhatni. Így tett az 1865-iki országgyűlés összehívásakor, melyet a Schmerling-provisorium bukása előzött meg. Nem ellenezte a képviselőválasztások vezetésére a központi választmány tagjainak megválasztását, bár a megyei bizottmány csak egy napra, egy ülésre, egyedül a központi választmány megalakítására volt összehíva, a törvényesen választott, de visszavonult tisztikar helyreállítása nélkül. Ezúttal nem mondta: foglaljuk el a tért tetteleg, mint 1861-ben, beerte az óvással is. Fődolognak tartotta az országgyűlés mielőbbi összejövetelét, s az alkotmánykérdésnek, s az Austriával fennálló közös viszonyoknak mielőbbi rendezését.

Bámulatos leleményességgel oldja meg a kérdést, mikép alakuljon meg törvényesen a központi választmány, melynek az 1848-ki választási törvény szerint elnöke az alispán, ha törvényesen választott alispán nincs. A provisoriumnak alispáni nevet viselő kinevezett hivatalnokai nem lehetnek hivatva az elnökségre. A képviselőválasztások törvényességéhez tehát kétség férhet.

Nyáry nem azt kereste: mikép alakuljon meg a központi választmány törvényesen, mert így meg nem alakulhat és nem lesz országgyűlés, hanem mikép alakulhat meg törvényeink szellemében, alkotmányosan. És felállította az expedienst, hogy a központi választmány maga válaszszon magának elnököt tagjai közül.

Felfogásában az egész ország osztozott, s a nehézség el volt háritva.

A pestmegyei központi választmánynak ezúttal is ő volt elnöke. Helyzete nehéz, köröskörül provisorium, fenn is lenn is törvénytelen hatóságok. És e nehéz helyzetben megtudta védeni a központi választmány önállóságát, és a választások szabadságát, a nélkül, hogy a provisorium közegeivel a kir. helytartótanácsot kivéve, hová a jegyzőkönyvek felküldettek, csak egyszer is érintkezett volna. Alkotmányos szellemével és erkölcsi eszközeivel uralkodott s a hatalom, s a választó közönség meghódolt ez eszközök varázshatalmának.

Az országgyűlésre nagy feladatok vártak, ezek közt az 1848-ki alkotmány csorbitatlan helyreállítása és a közös viszonyok rendezése az austriai örökös tartományokkal. E nagy munkából Nyáry erős vállainak is jutott. Tagja az 1866. mart. 1-én kiküldött 67-es bizottságnak, s ezen bizottság 15 tagu albizottságának, a közös viszonyok tárgyában. Élénk részt vesz a vitában: mely tárgyak te-

kintendők a közös viszonyoknál fogva közöseknek, mennyire terjed azok közössége, és milyen legyen a kezelés. — A parlamenti kormánynak semmi értelme sincs, ha a nemzet szabadon választott képviselői által nem gyakorolja a legfőbb hatalmat, és pedig minden kivétel nélkül, minden irányban és egész teljességében, s nem terjeszti, nem terjesztheti ki azt egyszersmind a kormány minden cselekvényére. Ezt tartja a valódi parlamentarismus fő attributumának, ezt látja kifejezve az 1848-ki törvényekben, melyeknek létrejöttét küzdelmeivel elősegítette, épségét megtámadások ellenében védelmezte. A delegátiók intézményével tehát határozott ellenzékét képez, mint oly intézménnyel, mely a kivivott önkormányzat negatiója, és minden inkább mint alkotmányos intézmény. Meggyőződését le nem küzdhetvén, külön véleményt ad be, Tiszával, Ghyczyvel és Ivánkával a többség javaslata ellen, mely a delegátiók mellé áll.

Az országgyűlésben, hová ismét a ráczevei választókerület küldi fel, és pedig utóbb az 1869-ki választások alkalmával negyedszer, oly tevékenységet fejt ki, mely nem sokat enged a réginek, és teljesen megfelel nagy hírének. A megyék visszaállítása után 1867-től Pestmegyének is állandó munkás tagja. Ott a balközéppárt egyik vezére, itt egyszerű bizottmányi tag. Ott a közösügyi költség magassága, befizetési feltételei, a vám és kereskedelmi szövetségnek fejletlen iparunkhoz való viszonya hijják sorompóba, itt a megye eddigi törvényes hatóságának védelmére emeli fel hatalmas szavát, mely hatóságot az 1848-ki törvény a felelős ministerium felállításával egyidejűleg teljes épségben fenntartott, s új törvény nem szabályozott. Ott a földadó, a jövedelmi adó, a közvetett adók, az általános védkötelezettség terheinek reformját sürgeti, itt mind a két karjával segít visszaállítani és az új viszonyokhoz alkalmazni a régi municipális önkormányzat intézményeit. Ott az ország új alkotásai: a szőlők megváltása, uzsoratörvények eltörlése, keresztény vallásfelekezettek közti viszonyosság, függő államadóságok, állami számvéviszések felállítása, fővárosi közmunkák veszik igénybe figyelmét, itt elválasztja a törvénykezést a közigazgatástól, egyiket a törvényszékek és a szolgabírók, másikat a közgyűlések és a főszolgabírák kezében koncentrálván. Ott tagja és elnöke a népiskolai közoktatásról szóló törvényjavaslat 25 tagú bizottságának, s a kihallgatott szakértők véleményeiből egész könyvet tesz le a ház asztalára, itt a megye orvosi karának közreműködésével létrehozza a megyei közegésségügy helyhatósági rendezésének kitűnő javaslatát.

Az országos önkormányzat megszorítása után a delegációk által, a törvényhatósági önkormányzat megmentése körül egyesíti erejét, hogy legalább a helyi önállóságban és szabadságban találja fel a nemzet némi részben azt, mit az országosban elvesztett. Nem akar oly államot, mely a kormány gyámkodása alá helyezett öntudatlan lények csoportjából áll, melynek alkotmányos szervezetében rend van, de szabadság nincs, és rend is csak addig, míg azt az események fel nem zavarják, mikor aztán maga az állam is veszélyben forog. Oly államot akar, hol hisznek ugyan a ministerek becsületességében, de nem hiszik hogy csalhatatlanok, hol a munka felosztás elve uralkodik az államügyek vezetésében, hol az államhatalom beavatkozása csak bizonyos és törvénnyel megjelölt esetekben jogosult és szükséges, hol az alattvaló egyszersmind polgár, ki megtanulja szeretni hazáját, kész azt védeni mindenkor, mert tudja, hogy ennek biztonsága az ő biztonsága is egyszersmind, hol kifejlődik a közszellem, megerősödik az erkölcsiség, különösen a politikai erkölcsiség, mely első sorban mindig a törvény tiszteletében nyilatkozik, és mely nélkül parlamentarismusról álmodni haszontalanság.

Ha az 1848-ki törvények alapján állunk, közintézményeink reformját az utóbbi irányban létesítsük. A 48-ki törvények nem adtak fel semmi szabadságot, de sőt szélesbitették azt, kiterjesztvén születési vallási és nemzetiségi különbség nélkül mindenkire. És midőn a ministerium mellett meghagyták teljes jogkörükben a törvényhatóságokat, azt azért tették, hogy a hatalom túlsúlya egy kézben meg ne semmisítse a szabadságot.

Az elmélet és a hazai jogtörténelem hatalmas fegyvereivel küzd a birói hatalom gyakorlásáról szóló törvényjavaslat ellen, mely az igazságszolgáltatást a megyék kezéből kiveszi és a kormány közegeire ruházza. A megyei önkormányzat soha felségesebb apotheosisban nem részesült, mint ez alkalommal tartott beszédjében. Túláradó hévvel kérdi: „Vajjon nem a megyék oltalmazták-e Magyarországot a legvastagabb a legerőszakosabb absolutismusnak négy százados ostroma ellen? Vajjon nem a megyékben keletkezett-e ama nagy eszme a szabadság nagy eszméje, mely 1848-ban valósággá lett, s vajjon nem a megyékben született és nagygyá nőtt közszellem volt-e az, mely akkor midőn Magyarország legszentebb jogaiban az erőszak által megtámadtatott, a nemzetet oly dicsőséges önvédelemre képesítette? Nem a megye volt-e az, vagy inkább a megyei szellemből fennmaradt rész volt-e az, mely lelkesítette e nemzetet, hogy

jogait, „a leigáztatás ideje alatt gyáván fel ne adja? és képesítette a türelmes és nemes kitartásra a szenvedés hosszú évein keresztül? És nem ezen szellem maradványa volt-e az is, mely eszközölte azt, hogy alkotmányunkból csak ennyit is, a mennyit birunk visszanyerünk? — — A ministeriumnak van legnagyobb szüksége a megyékre, mert a nemzet a megyékben él és lélezkik.“

A megyéket dicsóíti, de mindenki az ő alakját látja kiemelkedni a fényözönben.

Az önkormányzat védelme hangzik fel 1870. július 12-én tartott beszédében is, a köztörvényhatóságok rendezéséről szóló törvényjavaslat tárgyalásánál. Egy legfelső független törvényszék helyett, mely a kormány és a törvényhatóságok közti összeütközéseket elintézte, felállítva látja a kormány birói hatalmát; személyek helyett képviselve látja a vagyont, a dolgokat; a részek szabad mozgása helyett ott látja a lappangó betakart centralisatiót. Ezt sokkal veszedelmesebbnek hirdeti a nyílt centralisatiónál s így kiált fel beszéde végén: „Arra készítjük elő Magyarországot, hogy bárki általi elfoglalása még munkába se kerüljön!“

Szava olyan, mint a vészkiáltás. Ne adja isten, hogy ebben is igazat adjon neki valaha az idő.

A szabadságért élni, lélekezni haláláig nem szünt meg.

Nem úgy élt mint más, nem is úgy halt meg mint más. A magasból hullt alá, s úgy tört össze.

1871. április 21-én felment a dunaparti Stein-ház 4-ik emeletére s onnan leveté magát.

Anyagi bajok miatt kellett elvesznie!

Szivem összeszorul, a szó megakad ajkamon, fellázadnak gondolatim.

Ez hát a vége egy 65 éves életnek, mely meteorkint ragyogott a magyar nemzeti közélet és a magyar szabadságharcz égboltján! Annak, ki minden gondolatával az emberiséget szolgálta, egy vigasztaló gondolat sem jut osztályrészül! annak ki szive minden dobbanásában nemzetének élt, egy részvevő sziv sem lép föl szószólójául! annak ki mindkét karját a haza fölemelésében és megtartásában fárasztotta ki, egy mentő kéz sem emelkedik megmentésére! Ó, ki milliókat gazdagított meg lelkének kincseivel, elvész anyagi bajok miatt! Óh hazám, ez szomorú biztatás fiaidnak, kik szeretnek téged!

De félre a keserűséggel! A mily magasztos volt élete, oly

magasztos a halála is. Még ebben is a férfias büszke jellem küzdelmei állanak elénk. Inkább meghal, semhogy meglélje, hogy nevére a legkisebb árny is boruljon. Még barátai segélyét sem veszi igénybe, nehogy meghajoljon. Nem volt egyebe, mint hirneve és becsülete, és ezért odaadja életét! Az maradt mindvégig a mi volt: a monumentális alak, az élő kolosz, — még poraiban is.

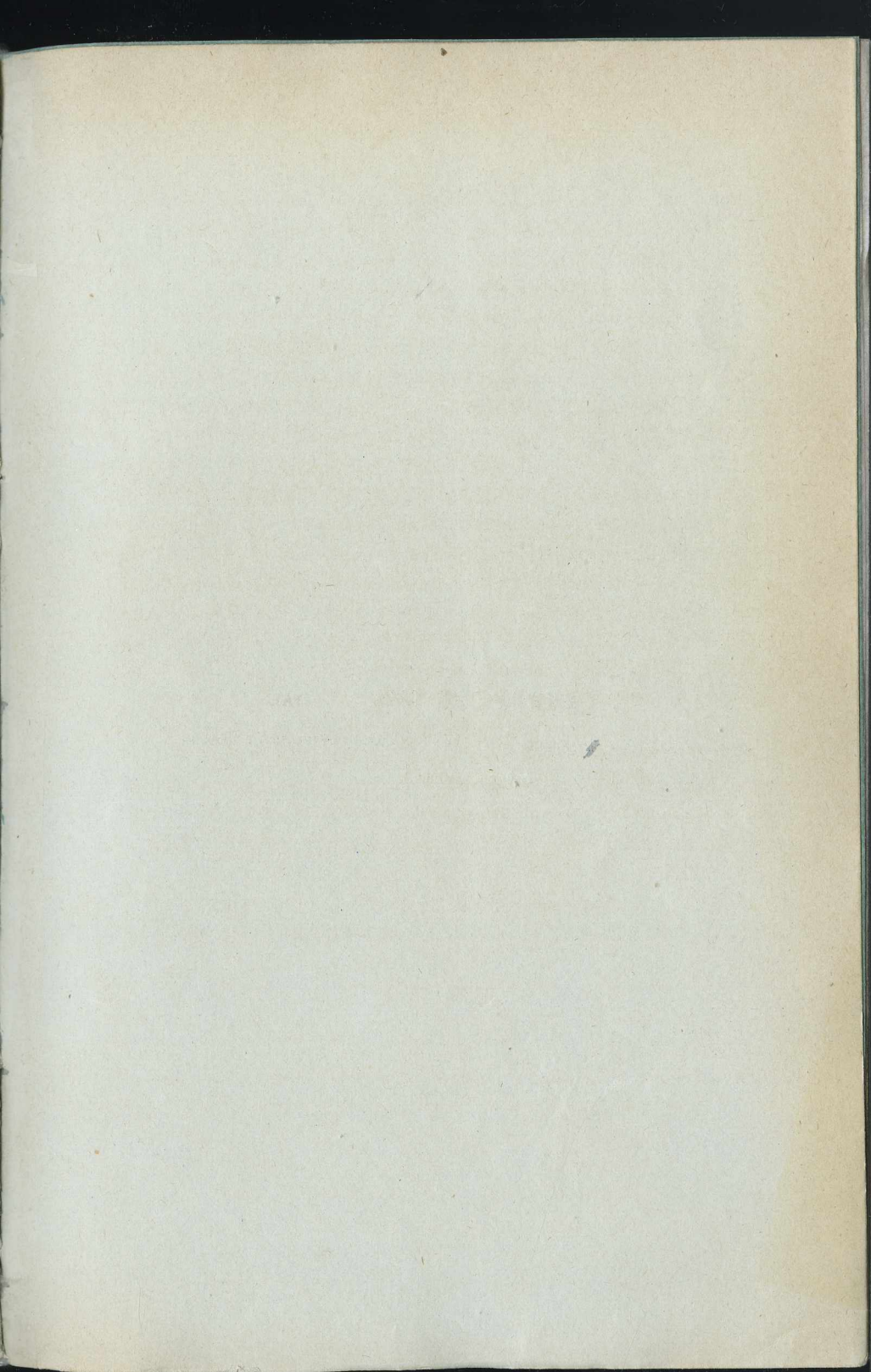
A pártok kibékültek koporsója felett, a haza megáldá, és Pestmegye, mely oly sokat köszönhet neki, életnagyságu állóképének megszerzése, iskolai czélu alapítványok alkotása, a sirtér megvásárlása és kegyeletének egyéb tényei sorában örök megemlékezés és hála jeléül e siremléket állítá hamvai fölé.

Siremlék! Hirdesd büszkén nevét és dicsőségét a haza nagy fiának, hogy az ősi erények meg ne fogyatkozzanak, hogy a haza fiai tudományokat, nemzeti irodalmat, művészeteket szeretni megtanuljanak, hogy a közügyek szolgálatában és az emberiség szeretetében ki ne fáradjanak, hogy inkább ők nélkülözzenek, csak a haza ne lássson szükségét, hogy a veszély napjaiban ismét mind talpra álljanak, hogy az eseményeknek urai maradjanak s ne ők sodortassanak el általuk, hogy a szabadság és rend szerete, a hűség és önfeláldozás erénye, a jellem és a becsület mindig virágozzanak a pusztuló hazában!

Örködjék fölötted a hazafui gond és kegyelet, koszorúban soha se láss hiányt, és az idő megkiméljen. Évekre évek jönnek, nemzedékek kihalnak, te is összedölhetsz. De az emlék, mely minden szivben él, hol csak magyar lakik, az emlék, mely nemzedékről nemzedékre száll át, s firól fira adja tovább Nyáry Pál nevét a késő világnak, — ez az emlék aztán is állni fog.

Álljon is mindörökre!

BUDAPEST, 1876.

NYOMATOTT LÖW EDE KÖ- ÉS KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

(Európa szálloda.)
